fetâvâ, Şerḥu'l-Câmiʿi'l-kebîr, Tecnîsü'd-Debûsî, Ḫizânetü'l-hüdâ.

BİBLİYOGRAFYA :

Debûsî, *el-Esrâr,* Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 310, vr. 1^{b}, 145^{a-b}; a.mlf., *Taḳvîmü'l-edille,* Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 690, vr. 74^{a-b}, 216^{b}-225^{b}, 248^{a-b}; a.mlf., *Teʾsîsü'n-naẓar,* Kahire 1310, s. 5, 6, 44; Serahsî, *el-Uṣûl,* I, 251-252; Sem'ânî, *el-Ensâb,* V, 273; VII, 139; Yâkūt, *Muʿcemü'l-büldân,* II, 437-438; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb,* I, 490; İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 48; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ,* XVII, 521; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye,* II, 499-500; İbn Haldûn, *Muḳaddime,* Kahire, ts., s. 420, 421, 422; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire,* V, 76-77; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim,* s. 36, 86; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde,* I, 307-308; II, 184; Kınalızâde, *Ṭabaḳātü'l-müctehidîn,* Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2172, vr. 59^{a}-73^{b}; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüṣûl,* Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, I, vr. 143^{a-b}; *Keşfü'ẓ-ẓunûn,* I, 84, 107, 168, 196, 334, 352, 467, 568, 703; Leknevî, *el-Fevâʾidü'l-behiyye,* s. 109; Serkîs, *Muʿcem,* I, 866; Brockelmann, *GAL,* I, 184; *Suppl.,* I, 296-297; *Hediyyetü'l-ʿârifîn,* I, 648; Sezgin, *GAS,* I, 456; Müneccid, *Muʿcem,* IV, 81; Yusuf Ziya Kavakçı, *XI ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Māvārā' al-Nahr İslâm Hukukçuları,* Ankara 1976, s. 33-37; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *el-Fikrü'l-uṣûlî,* Cidde 1404/1984, s. 370-407; Muhammed Hamîdullah, "Usûl al-fıqh'ın Tarihi" (trc. Fuat Sezgin), *İTED,* II/1 (1956), s. 9-10; Robert Brunschvig, "La Théorie du Qıyās Juridique chez le Ḥanafite al-Dabūsī (V^{e}/XIe siècle)", *Orientalia Hispanica,* I, Leiden 1974, s. 150-154; Ahmet Akgündüz, "Karahanlılar'ın Büyük Hukukçusu Ebû Zeyd Debbûsî ve Mezheplerarası Mukayeseli Hukuka Te'sirleri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* sy. 2, Konya 1989, s. 89-108.

AHMET AKGÜNDÜZ

DECCÂL

(الدجال)

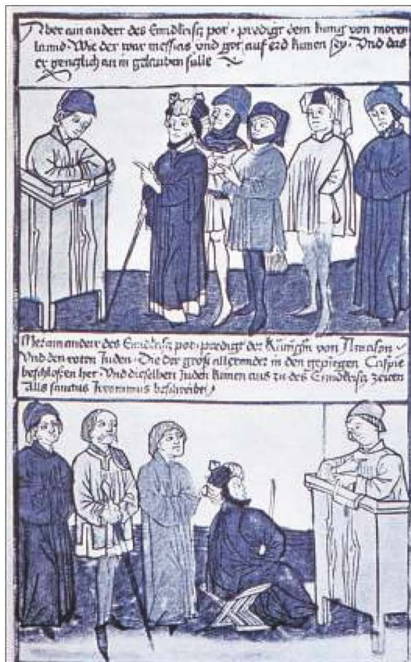
İlâhî dinlerde kıyamet alâmetlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağan üstü güçlere sahip kişi.

Sözlükte "bir şeyi örtmek, yaldızlamak veya boyamak" anlamındaki **decl** kökünden türeyen bir sıfat olup klasik kaynaklarda "âhir zamanda ortaya çıkıp göstereceği hârikulâde olaylar sayesinde bazı insanları dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi" diye tarif edilir. Deccâl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetlerde "muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse" anlamındaki **mesîh** kelimesiyle birlikte "el-mesîhu'd-deccâl" ve "mesîhu'd-dalâle" şeklinde kullanılmıştır.

Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta Deccâl. Yahudi dinî literatüründe ilk defa milâttan önce II. yüzyıldan itibaren, "son günler"de Allah'a karşı gelecek güçlü bir varlıktan bahsedilmeye başlanmıştır (Daniel, 7/8 vd., 11/40). Bazı âlimler bu inancın kökünü, eski Bâbil mitolojisindeki sular ve dipsiz karanlıkların hâkimi Tiamat'ın yukarıdaki tanrılara isyan edip Tanrı Ea'nın oğlu Marduk tarafından mağlûp edilmesi mitine bağlarken bazıları da bunun başlangıcını eski İran inançlarında görülen iyilik ve kötülük güçlerinin muhalefetindeki düalizmde aramışlardır.

Yahudi kutsal kitabındaki bazı anlatımların deccâl kavramı için zemin hazırladığı kabul edilir. Hezekiel kitabının 38-39. bablarında geçen Gog ve Magog kıssası bunlar arasındadır. Bu kıssada âhir zamanda, yahudilerin düşmanlarına kumandanlık edecek Gog'un Rab Yahve tarafından nasıl mağlûp edileceği anlatılır. Yahudi kutsal kitabının Yoel, Zekarya, Daniel bölümlerinde de buna benzer anlatımlar vardır. Ancak bu metinlerde mesîh adı geçmemektedir. Hezekiel'de adı verilen Gog ise tarihî bir şahsiyet olarak gözükmemektedir. Daniel'de deccâl için müşahhas bir örnek verilmekte, "küçük boynuz, canavar" tabirleriyle sembollendirilen (Daniel, 7, 8) ve insan üstü özelliklerle tasvir edilen bu örnekle yahudilere zulüm ve eziyette bulunan IV. Antiochus Epiphanes (ö. m.ö. 163) kastedilmektedir. Antiochus zalim bir hükümdar, büyük orduların kumandanı, üç kralı yenen, azizlere zulmeden, Allah'ın mâbedini tahrip eden bir deccâl tipidir.

XV. yüzyıla ait Almanca anonim bir eserde yahudiler tarafından desteklenen deccâli tasvir eden iki resim (*EJd.,* III, 61)

Yahudi kutsal kitabının dışındaki apokrif metinlerden biri olan "On İki Kabile Büyüğünün (esbât) Ahdi"nde Dan kabilesine mensup ve İsrâil'in Allah'a ibadetten vazgeçmesine yol açtığı anlatılan şeytanî bir şahsiyet olan Belial da (Beliar) bir deccâldir. Levi kabilesinden çıkacak mesîh onu yenecek ve ebedî ateşe atacaktır (*IDB,* I, 141). Diğer bazı apokrif metinlerde de benzer anlatımlara rastlanmaktadır (IV. Ezra, 11-12; *IDB,* a.y.).

Yahudiler deccâli, kendilerini kurtaracağına inandıkları mesîhin muhalifi olarak görmüşler, onlara zarar veren Antiochus Epiphanes yanında Neron, Kaligula, Pompey gibi zalim idarecileri de deccâl olarak telakki etmişlerdir. Menkıbevî yahudi dinî literatüründe mesîhin muhalifi deccâl için Armilus adı kullanılmıştır. Armilus'un, Roma'nın kurucusu olarak görülen efsanevî şahsiyet Romulus'tan geldiği düşünülmektedir. Romalılar putperest bir kavim olarak yahudilerin yaşadığı kutsal topraklarda hâkimiyet kurmuş, onlara işkence etmiş, mâbedlerini yıkmışlardır; böylece mesîhin semavî ve ebedî krallığına karşı geçici dünyevî şeytanî gücü ve şeytanın krallığını temsil ettiklerine inanılmıştır. Dâvûd neslinden gelen mesîh tarafından öldürüleceğine inanılan Armilus adı, ilkin Saadiah Gaon'un *Emunot ve-De'ot*'unda zikredilmiştir. Sonraki apokaliptik midraşim edebiyatında geçen bir anlatıma göre Armilus, Roma'da güzel bir kadının mermerden heykelinin çocuğudur. Dünyanın kötü insanları o heykelle kendilerini aldatmışlar, heykel bu insanların tohumlarını içinde muhafaza etmiş, böylece onlardan bir çocuk oluşturmuştur. Armilus adı verilen bu hilekâr varlık 5 m. boyunda, sarı saçlı, ayak tabanı yeşil ve iki başlıdır (*EJd.,* III, 476). Yine bu literatüre göre Armilus kendisinin tanrı olduğunu ileri sürecek, on kralla birlikte olacak, Kudüs'ü ve Antakya'yı zaptedecek, yahudileri topraklarından çıkaracak, Nehemiah b. Hushiel'i (Yûsuf'un oğlu Mesîh) öldürüp dürüst insanları yasa boğacaktır. Ancak Rab Yahve, deccâl Armilus ve ordularını Arbel vadisinde yok

edecek, Armilus Dâvûd oğlu Mesîh'in nefesiyle öldürülecek (İşaya, 11/4) ve Tanrı'nın krallığı yeryüzüne hâkim olacaktır. Bu literatürde Armilus insan üstü şeytanî bir varlık, mesîhin muhalifi bir şahsiyet olarak kötülüğün temsilcisidir.

Hıristiyanlık'ta deccâl, "anti-christ" tabiriyle mesîhin düşmanı olarak Kitâb-ı Mukaddes'teki Yuhanna'nın mektuplarında yer alır (I. Yuhanna, 2/18-22, 4/3; II. Yuhanna, 7). Âhir zamanda zuhur edecek düşman şeklinde telakki edilen deccâl Yeni Ahid'de birçok yerde geçer (Matta, 12/28; Luka, 11/20; Vahiy, 12/8, 13/1, 16/13, 20/1-7; Selânikliler'e II. Mektup, 2/3-12). Süryânî çevrelerde "anti-christ" tabiri için İslâmî kaynaklardaki deccâl teriminin aslı olduğu ileri sürülen **daggala** kelimesi kullanılır. Hıristiyan dünyasında kökleri Helenist Yahudiliğe kadar giden, İslâmî çevrelerce de paylaşılan bu terim ve onunla ilgili telakkiler tarihî seyri içinde inanç, teoloji, sanat, edebiyat ve siyasette önemli roller oynamıştır.

Yahudilik'te mesîh muhalifi olarak gelişen bu kavram, Hıristiyanlık'ta mesîhin ikinci gelişinden önceki muhalifi olan şeytanî veya yarı şeytanî yarı insanî bir varlığı ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Yeni Ahid'deki deccâl ile ilgili anlatımlar, yahudilerin kurtuluş öncesinde kötülüğün artacağı ve bir şahısta odaklaşacağı gibi inançlarından etkilenmiş, özellikle Daniel kitabından alınan örnekler bolca kullanılmıştır. Pavlus'un Selânikliler'e yazdığı, deccâl hakkında Yeni Ahid'deki en eski ifadeleri ihtiva eden II. mektubunda (2/3-12) deccâl "fesat adamı, helâk oğlu" şeklinde nitelendirilmektedir; onun ibadet edilen her şeye karşı çıkacağı, tanrılık iddiasında bulunacağı ve ortaya çıkmasının âhir zaman alâmeti olduğu belirtilmektedir.

Yeni Ahid'in Vahiy kitabında deccâlin iki canavar şeklinde sembolik portreleri verilir. Bunlardan biri denizden çıkan on boynuzlu, yedi başlı bir canavardır. Onun başları üzerinde küfür isimleri bulunur. Bu canavar Daniel kitabındaki dört canavarın birleştirilmiş şeklidir. Kendisine hulûl etmiş olan şeytandan kudret ve hâkimiyet almıştır. İnsanlar arasında kendisine tapanların da bulunduğu bu canavar deccâldir. Bir bütün olarak Roma İmparatorluğu'nu, dört başından her biri ise kendisine tapınılan bir imparatoru temsil eder; bu başlardan biri de Neron'u gösterir. Mesîh yeryüzüne döndüğünde semavî orduları ile bunları etkisiz hale getirir ve ateş gölüne atar, takipçilerini de ağzından çıkan kılıçla katleder (Vahiy, 11/7, 13/1-10, 17/3-18, 19/19-21; Daniel, 7/1-9, 15-27). Vahiy kitabında bu deccâl ve sahte mesîh tasvirinin mecazi, sırrî, bâtınî anlamları bulunmaktadır. Hıristiyan kilisesinde deccâl geleneği Yahudilik'teki gibi şu veya bu şekilde asırlarca sürüp gitmiştir. İslâmî gelenekte Hz. Îsâ veya mehdî tarafından öldürülecek deccâl inancı, diğer iki semavî dinde bulunan ilgili inançlarla benzerlik gösterir.

Yeni Ahid'in Vahiy kitabında yer alan deccâl ile ilgili açıklamaların, yahudi kutsal kitabı Hezekiel'deki (38-39) Gog ve Magog ile Daniel'deki anlatımlara dayandığı bilinmektedir. Sonraki yahudi apokaliptik literatürü de özellikle deccâlin bedenî tasvirinde kaynak oluşturmuştur. Hıristiyan literatüründe en zengin ve çeşitli deccâl motifleri hıristiyan apokrif metinlerinde ortaya çıkmıştır. Yahudi kökenli "Hezekiah'ın Ahdi" başlıklı metin, I. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmiş bir deccâl geleneğini yansıtır. Metin, muhtemelen yahudi geleneğine bağlı bir hıristiyan tarafından yazılmıştır. Bu metinde âhir zamanda karışıklıklar, fitne ve fesatların çıkması, mesîhin gelişinden kısa bir süre önce bu âlemin şeytanî kralı Belial'ın annesini öldürmüş bir "fitne kral" olarak insan şeklinde zuhur etmesi, kiliseyi dağıtması, on iki havâriden birini (Petrus) öldürmesi, mesîh gibi davranıp konuşması, kendisini tanrı olarak sunması, hârikalar göstermesi, halkın tapınması için her şehre heykelini koydurması, üç buçuk yıl boyunca birçok insanın onu takip etmesi, daha sonra inananların beklemekte olduğu gerçek mesîhin melekler ve orduları ile gelip Belial ve ordularını cehenneme göndermesi gibi hususlar yer alır.

Deccâl kavramının nereden geldiği hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ön Asya kavimlerindeki, "zamanın sonu"nda yaratıcı Tanrı'ya karşı çıkan fesat canavarı efsanesi, siyasî olaylardan kaynaklanan sonun düşmanı fikri, Belial'ın efsanevî şahsiyeti, Neron efsanesinin gelişmesi gibi fikirler üzerinde durulmuştur (*ER*, I, 322).

Yahudi ve hıristiyan tarihlerinin incelenmesinden, deccâl inancının yayılmasına eski efsanelerin mevcut siyasî durumlara göre yorumlanmasının yol açtığı, ayrıca yahudi ve hıristiyanlara zulmedenlere zamanla efsanevî bir hüviyet kazandırıldığı ve böylece menkıbeler oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Romalı İmparator Neron'a, ölümü ve geri dönmesi, yeniden dirilmesi ve nihaî karşılaşmada mesîhe hasım olması şeklinde böyle bir hüviyet kazandırılmıştır. Bu husus, aynı zaman dilimi içinde yazılan yahudi ve hıristiyan metinlerinde (İşaya'nın Göğe Yükselmesi, 4/1-4; Sibylline'nin Kehanetleri, 3/63-74, 4/119-150; Vahiy, 13, 17) görülmektedir. Sahte mesîh veya deccâl, yahudi kaynaklarından alınan fikirlerle hıristiyanların geliştirdiği kavramlardır. Ancak hıristiyanlar bu kavramları işleyerek sonraki yahudi literatürünü etkilemişlerdir.

Hıristiyan dünyasında deccâl, konusundaki gelişme tarihî seyri içerisinde büyük bir çeşitlilik göstermiştir. Sahte Yuhanna'nın Vahyi, Tsefanya'nın Vahyi, Esdras'ın Vahyi (Grekçe) gibi eserlerde deccâl hain ve çirkin bir dev olarak yer alır. Sonraki eserlerde anlatım genişler. Deccâl bazan kör, bazan tek gözlü, bazan da gözleri yerlerde çirkin, topal bir yaratıktır. Bazı eserlerde ise akıllı, becerikli bir kimsedir. Kaşlarının arası çok açık, parmaklarının ucu baş şeklinde, elinde bir kılıç bulunan, görenler tarafından hemen tanınan, saçları pis ve uzun bir kimsedir.

II ve III. yüzyılın hıristiyan yazarları deccâl hakkındaki çeşitli rivayetleri değerlendirmeye çalışmışlar, onun bir tek kişi olduğu veya birden çok kişiyi temsil ettiği, yahudi ya da Roma asıllı, sahte bir mürşid veya işkenceci bir imparator olduğu hususunda tartışmalara girişmişlerdir. Îsâ Mesîh üzerindeki kristolojik tartışmalar onun muhalifine de yansımıştır. III. yüzyılın başında Romalı Hippolytus *Antichristo* adlı bir risâle yazmıştır. Ona göre deccâl de mesîh gibi yahudi fakat onun zıddı olacaktır. Hippolytus'un bazı takipçileri, deccâlin Neron tarafından temsil edilen Romalı zalim tipi ile sahte yahudi mesîhi tipini tartışmışlardır.

İlk inanç eseri olarak *Didache*'de deccâl dünyanın zalim hâkimi, şeytanî kuvvetlere sahip bir varlıktır. Irenaeus'den (ö. 202) itibaren kilise babalarının konuları arasına deccâl de girmiştir. Irenaeus, "anti-christ"in (deccâl) mistik 666 sayısı üzerinde durup onu Roma İmparatoru Lateinos veya tercihen Teitan ile özdeşleştirirken Vahiy kitabındaki imparatorun şeytanî deccâl olduğunu belirten açıklamaya dayanmıştır. Tertullian (ö. 220) deccâl terimini bütün dinsiz ve âsi kim-

seler, Cyprian da (ö. 258) ayrılıkçılar için kullandı. Origen (ö. 254) birçok deccâlin çıkacağını ve en büyüğünün âhir zamanda geleceğini yazdı. Hippolytus'tan sonra Victorinus Vahiy kitabına yazdığı tefsirde, daha sonra Lactantius da meşhur eseri *Divine Institutes*'in VII. cildinde deccâl geleneğini ele aldılar. Konu Commodian tarafından V. yüzyılın ortalarında geliştirildi. Gotlar'ın Roma'yı alıp hıristiyanları rahatlatmalarından sonra Neron Roma'yı yeniden ele geçirerek onlara üç buçuk yıl zulüm yapmıştı. Bu olay üzerine yahudilerin ülkesini yeniden zaptedip kendisine taptıran bu ikinci deccâli mesîhin yeneceği, ülkeleri dinine döndürüp Kudüs'te krallığını kuracağı inancı doğdu. Zamanla deccâlle ilgili çok sayıda risâle yazıldı ve Ephrem, Bede, Methodius, Adso, Nerses, Kudüslü Cyril, Chrysostom ve diğerlerine atfedildi. Halk arasında bu menkıbeler büyük ilgi gördü. Bunlar üzerinde Grekçe, Latince, Süryânîce, Koptça, Ermenice, Farsça, Arapça başta olmak üzere çeşitli dillerde eserler yazıldı. İslâm'ın doğuşundan sonra ortaya çıkan Grekçe sahte Metodius metni Latince'ye de çevrilmiş, bu eserdeki deccâl tasvirleri Ortaçağ kiliselerinin vazgeçmediği kör, topal ve her türlü melânete cüret eden bir insan şeklinde halkı şartlandırmıştır.

Doğu Hıristiyanlığı'na mensup bazı babaların, daha sonra da Batılılar'ın Hz. Muhammed'i de 666 sayısına uydurmaya çalışarak (Maometis şeklinde) deccâl ilân etmeye kalkışmaları, Batı'da iç kavgalarda ileri gelen dinî siyasî liderlerin birbirlerini deccâl, deccâlin öncüsü diye itham etmeleri, yahudilerin Haçlı seferlerinde deccâle bel bağlayarak Türk denilen bir deccâlin İsrâil'in intikamını alıp hıristiyan kiliselerini ahıra dönüştüreceğini yaymaları, deccâl fantezisinin insanlarca nerelere kadar çekilebileceğinin örneklerini oluşturmuştur.

Ortaçağ'da kilise vâizleri Vahiy kitabındaki 666 rakamına 1000 ekleyerek deccâlin çıkış tarihini (1666) vermeye başlamışlar, bu durum büyük sıkıntılar meydana çıkarmış ve idareciler sonunda bunu yasaklamışlardır. Florisli Joachim (ö. 1202) deccâli bir sahte papa olarak düşündü. Çünkü papalık Waldensiyenler'e, spiritüel Fransiskenler'e eziyet etmekteydi. İmparator II. Frederick ile Papa IX. Gregory arasındaki kavgada da (1239) iki taraf birbirini deccâllikle suçladı. Reform öncesi ve sonrasında bütün Protestan reformcular Roma kilisesini ve papalığı deccâllikle suçlarken kendileri de aynı ithama mâruz kaldılar.

1760'tan bu yana Batı'da deccâl konusu yeniden ilgi toplamış, Fransız İhtilâli de bunu kamçılamıştır. Batılılar Hz. Peygamber'i, müslümanları, Türkler'i, Büyük Peter'den Kraliçe Mary, Oliver Cromwell, Napolyon Bonapart, III. Napolyon, Vladimir Lenin, Kaiser Wilhelm, Adolf Hitler ve Joseph Stalin'e kadar birçok ileri gelen kimseyi deccâl olarak kabul ederken Afrikalı müslümanlar Avrupalı sömürgecileri deccâl olarak görmüşlerdir. 1927'de yayımlanan bir İngiliz hükümet raporunda bu inancın Afrikalı müslümanları ayakta tuttuğu belirtilmiştir (Sarıtoprak, s. 47).

Günümüzde çağdaş Batılı yazarlar deccâl kavramını tarihî şahsiyetlerle özdeşleştirmeyi uygun görmemektedir. Genel anlayışa göre deccâl henüz zuhur etmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

W. Bousset, *The Antichrist Legend*, London 1896, s. 195; a.mlf., "Antichrist", *ERE*, I, 578-581; W. W. Heist, *The Fifteen Signs Before Doomsday*, Michigan 1952, s. 87; R. K. Emmerson, *Antichrist in the Middle Ages*, USA 1981; M. Ali el-Bâr, *el-Mesîhu'l-muntazar ve teâlîmü't-Talmûd*, Cidde 1408/1987; Zeki Sarıtoprak, *İslâma ve Diğer Dinlere Göre Deccal*, İstanbul 1992; W. Jukes, "Imam Mahdy and Dajjal, the Muhammedan Antichrist", *Church Missionary Intelligencer*, new serie 8 (1883), s. 596-601; A. S. Tritton, "Ed Dajjal, Antichrist", *Proceedings of the 5th All-India Oriental Conference*, sy. 2 (1930), s. 1117-1127; D. J. Halperin, "The Ibn Sayyâd Traditions and the Legend of al-Dajjal", *JAOS*, sy. 96 (1976), s. 213-225; M. Rist, "Antichrist", *IDB*, I, 140-143; M. Rodriguez, "Antichrist", *New Catholic Encyclopedia*, New York 1967, I, 616; M. E. Stone, "Antichrist", *EJd.*, III, 60-61; J. Klatzkin, "Armilus", *a.e.*, III, 476-477; J. D. Douglas, "Antichrist", *Dictionary of the Christian Church* (ed. H. H. Rowdan), London 1974, s. 47; Bernard McGinn, "Antichrist", *ER*, I, 321-323; V. Ermoni, "Antéchrist", *DTC*, I/2, 1361-1365.

 KÜRŞAT DEMİRCİ

İslâmiyet'te Deccâl. Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet alâmeti olarak deccâlin zuhûr edeceğine dair açık bir ifade olmamakla birlikte bazı âlimler Kur'an'da deccâle işaret edildiğini söylemişlerdir. Nitekim Kur'an'da kıyametin muhakkak kopacağı, bunun ansızın gerçekleşeceği ve vaktini sadece Allah Teâlâ'nın bildiği haber verilmekte, onun vaktinin yaklaştığından (Tâhâ 20/15; el-Ahzâb 33/63; el-Kamer 54/1) ve bazı alâmetlerinin belirdiğinden söz edilmektedir. Örneğin En'âm sûresinin 158. âyetinde inkârcıların kendilerine meleklerin, Allah'ın veya O'nun bazı âyet ve işaretlerinin gelmesini bekledikleri ifade edildikten sonra "Ama rabbinin âyetleri geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış kimseye, artık inanması bir fayda sağlamaz" buyurulmakta; Muhammed sûresinin 18. âyetinde ise kıyametin kendilerine ansızın gelmesini bekleyenlere "onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?" denilmektedir. Ebû Hüreyre ve daha başka sahâbîler tarafından rivayet edilen hadislerde Kur'ân-ı Kerîm'deki "bazı âyetler" ifadesiyle "güneşin batıdan doğması, dâbbetü'l-arz ve deccâlin ortaya çıkmasının" kastedildiği belirtilmektedir (Tirmizî, "Tefsîr", 7). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Îsâ'nın yahudiler tarafından öldürülmediği ve göğe yükseltildiği, Ehl-i kitabın ölümünden önce ona iman edeceği (en-Nisâ 4/157-159) ve onun kıyamet alâmeti olduğu (ez-Zuhruf 43/61) bildirilerek kıyamet öncesi Îsâ'nın nüzûl edeceğine işaret edilmiştir. Hz. Îsâ deccâli öldüreceğinden onun gelişi aynı zamanda deccâlin zuhûr edeceğinin de bir ifadesi olup, onun nüzûlünün Kur'an'da bildirilmesi deccâlin açıkça zikredilmesine gerek bırakmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'da doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde deccâlin çıkışına işaret edildiği ifade edilmiştir (bk. İbn Kesîr, I, 122-123; İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 79-80; Saîd Eyyûb, s. 15-18).

İslâmî gelenekte deccâl konusuna esas itibariyle hadislerde değinilmekte bu yönüyle de konu hadislerden hareketle temellendirilen itikādî bir mesele olmaktadır. Hz. Peygamber'in, gerçekleşmedikçe kıyametin kopmayacağı on büyük alâmeti arasında saydığı deccâl (Müslim, "Fiten", 39; Tirmizî, "Fiten", 21; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 12; İbn Mâce, "Fiten", 28), hadis literatüründe Nesâî'nin *es-Sünen*'i dışındaki kaynakların tümünde isim olarak zikredilmekte, konu hakkında aralarında Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerin bulunduğu yirmi beş civarında râvinin rivayeti bulunmaktadır (meselâ bk. Buhârî, "Taʿbîr", 33, "Enbiyâ", 48, "Fiten", 26; Müslim, "Îmân", 273, 275, 277, "Fiten", 100-118, 119, 121; Tirmizî, "Fiten", 59, 66; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 14, 15; *Müsned*, II, 22, 154; VI, 75, 412-413, 455-456). Söz konusu rivayetlerde deccâlin kıyamet alâmeti olarak zuhûr edeceği, tek veya birden fazla kişi, kimliği belli biri, örneğin İbn Sayyâd olduğu, Abdüluzzâ b. Katan'a benzediği, önce peygamberlik, sonra ilâhlık iddiasında bulunacağı haber verilmekte; fizik ve ruhî portresi tasvir edilmekte, alnında "kâfir" (كافر) veya "kfr" (كفر) yazısının bulunduğu, yaptığı işlerden hoşlanmayanların veya müminlerin bu yazıyı okuyabileceği, teninin kızıl, esmer veya parlak beyaz renkte olduğu, cüsseli, heybetli veya kısa boylu bir bedeninin bulunduğu, bir gözünün kör veya patlamış üzüm tanesi gibi olduğu kaydedilmekte,

beraberinde cennet ve cehenneminin olduğu fakat cennetinin cehennem, cehenneminin ise cennet olduğu; benzer şekilde beraberinde ateşten ve sudan iki nehir olduğu fakat ateş olanın gerçekte su, su olanın da ateş olduğu belirtilmekte, yapacağı kötülükler zikredilmekte ve nihayet nüzûl edecek olan Hz. Îsâ tarafından öldürüleceği bildirilmektedir.

Deccâlle ilgili rivayetlerde yer alan haberlere göre Hz. Nûh'tan itibaren bütün peygamberler ümmetlerini deccâl fitnesine karşı uyardıkları gibi Hz. Peygamber de dualarında onun şerrinden Allah'a sığınmış (Müslim, "Mesâcid", 128-134), bu şekilde duayı ümmetine öğretmiş, bu maksatla Kehf sûresinin (yahut ilk veya son âyetlerinin) okunmasını tavsiye etmiştir (*Müsned*, II, 446, 449; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 14). Deccâlin çıkacağı zaman ve yer hakkında da rivayetlerde farklı görüşler yer almaktadır. Onun "bir yüz senenin başında" (Süyûtî, II, 89-90), İstanbul'un fethinden sonra (Müslim, "Fiten", 34; Tirmizî, "Fiten", 58), insanların iman ve nifak şeklinde iki kampa ayrıldıkları bir zamanda (Ebû Dâvûd, "Fiten", 1), Horasan'dan (Tirmizî, "Fiten", 57; İbn Mâce, "Fiten", 33; *Müsned*, I, 4, 7), İsfahan'dan (*Müsned*, III, 224), Şam ile Irak arası bir yerden (Müslim, "Fiten", 110; *Müsned*, IV, 181-182) veya Şam'dan (Müslim, "Fiten", 34) çıkacağı, rüzgâr gibi hızlı hareket edip yeryüzünü dolaşacağı, buna rağmen Mekke, Medine ve Kudüs'e giremeyeceği (*Müsned*, V, 16) bildirilmiştir. Deccâlle ilgili rivayetlerde onun yeryüzünde kırk gün kalacağı, bu günlerden birinin bir yıl, birinin bir ay, birinin bir hafta, diğerlerinin ise normal günler gibi geçeceği belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ise onun yeryüzünde kırk sene kalacağı (Müslim, "Fiten", 110, 116; İbn Mâce, "Fiten", 33; *Müsned*, II, 166; III, 367; V, 364, 434-435), sonra da Hz. Îsâ'nın Şam'da nüzûl ederek onu Lüd kapısında öldüreceği kaydedilmektedir (Müslim, "Fiten", 110; Tirmizî, "Fiten", 59, 62; İbn Mâce, "Fiten", 33). Öte yandan hadislerin çoğunluğunda deccâlin belirli tek bir kişi olduğu bildirilmekteyse de, bazı rivayetlerde birden fazla deccâlin (ed-deccâlûn) çıkacağı belirtilmekte, "yirmi yedi", "otuz", "otuza yakın" gibi farklı sayılar verilmektedir (Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84; *Müsned*, II, 349; III, 345; V, 89, 396). Bunun yanında gerek hadislerde gerekse İslâmî kaynaklarda deccâle birtakım olağanüstü eylemler atfedilmekte, çoğunluğu Hz. Îsâ'nın mûcizeleriyle benzerlik gösteren bu olağan üstü eylemler arasında rüzgâr gibi hızlı hareket edebilme, yağmur yağdırma ve kurumuş bitkileri yeşertme, bolluk ve kıtlık çıkarma, öldürüp diriltme, cüzzamlıları, felçlileri ve körleri iyileştirme, dağları yerinden oynatma, güneşi durdurma gibi beşer üstü olgular bulunmaktadır (Cook, s. 105).

Deccâl konusunda meşhur olmuş bir haber de Temîm ed-Dârî rivayetidir. Fâtıma bint Kays'ın rivayet ettiği bu habere göre Temîm ed-Dârî, beraberinde otuz kişiyle denize açıldığını, bir aylık sıkıntılı bir seyahattan sonra bir adaya sığındıklarını, orada adının "cessâse" olduğunu söyleyen, konuşabilen garip bir hayvanımsı varlıkla karşılaştıklarını, onun yönlendirmesi ile adadaki bir manastıra gittiklerini, orada kendisinin deccâl olduğunu ve zamanı gelince ortaya çıkacağını iddia eden zincire vurulmuş bir adamla karşılaştıklarını söylemektedir. Daha sonra bunları Hz. Peygamber'e anlattığında Resûl-i Ekrem bunları onaylamıştır (Müslim, "Fiten", 119-121; İbn Mâce, "Fiten", 33; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 15). Konuyla ilgili bazı rivayetlerde ise deccâl ile Hz. Peygamber döneminde Medine'de yaşamış İbn Sayyâd arasında özdeşlik kuran haberler de bulunmaktadır. Yahudi asıllı olduğu ileri sürülen, kâhinlik yaptığı, garip hallere sahip olduğu ve nübüvvet iddiasında bulunduğu söylenen İbn Sayyâd'ın deccâlin bazı özellik ve niteliklerini taşıması sebebiyle deccâl olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim Hz. Ömer, oğlu Abdullah ve Câbir b. Abdullah onun deccâl olduğuna inanmaktaydılar (Buhârî, "İʿtiṣâm", 23; Müslim, "Fiten", 94; Ebû Dâvûd, "Melâḥim", 15, 16). Mamafih Temîm ed-Dârî rivayeti ve bu rivayette geçen deccâle ilişkin nitelikler ileri sürülerek, onun kıyamete yakın geleceği beklenen deccâl olamayacağı da dile getirilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 275-278; ayrıca bk. **İBN SAYYÂD**). Hadislerde deccâl hakkında Hz. Îsâ'nın lakabı olan "mesîh" lakabının kullanılmasının sebebi hakkında literatürde farklı açıklamalar bulunmakla birlikte her biri için farklı anlamlara geldiği; Hz. Îsâ'nın mesîh oluşunun dokunuşunun bereketiyle şifa vermesini (ism-i fâil anlamında) yahut ana karnından tertemiz çıkmasını (ism-i mef'ûl anlamında) ifade ederken, deccâl hakkında bu lakabın yeryüzünü süratle dolaşmasını (ism-i fâil anlamında) yahut iki gözünden birinin kapatılmış olmasını (ism-i mef'ûl anlamında) ifade ettiği belirtilmiştir. Klasik dönemde Hz. Îsâ ile deccâlin arasını ayırmak için mesîh kelimesini, sîn harfini şeddeli ve sondaki hâ-i mühmele'yi (ḥ: ح) noktalı (hâ-i mu'ceme: ḫ: خ) okuyanlar olmuşsa da bunun aslının olmadığı ve hadisleri tahrif anlamına geldiği söylenmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 82; Ali el-Kārî, IX, 371-372).

Deccâl konusu erken dönemden itibaren kelâm kaynaklarında da yer almıştır. Ehl-i sünnet'in günümüze ulaşan ilk akaid risâlelerinden olan Ebû Hanîfe'nin *el-Fıḳhü'l-ekber*'inde "deccâlin çıkışının hak olduğu" kaydedilmektedir (Ebû Hanîfe, s. 13). Ehl-i hadîsin öncüsü Ahmed b. Hanbel ile Tahâvî, Eş'arî, Mâtürîdî, Bâkıllânî, Abdülkāhir el-Bağdâdî, Pezdevî gibi Ehl-i sünnet kelâmcıları da Ebû Hanîfe'nin belirlediği çerçeveyi korumuşlardır. Kıyamet alâmetleri ve âhiret ahvaliyle ilgili müstakil eserler yazan Kurtubî, Berzencî, Sıddîk Hasan Han gibi müellifler de eserlerinde deccâl konusuna geniş yer vererek onun çıkışının beklendiğini ve Ehl-i sünnet kelâmcılarının bu kanaatte olduklarını kaydetmektedirler. Modern dönem âlimlerinden Hüseyin el-Cisr ve Ömer Nasuhi Bilmen de deccâlin zuhûrunu mümkün görmektedirler (*el-Ḥuṣûnü'l-Ḥamîdiyye*, s. 136; *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 250).

Literatürde Mu'tezile'nin bir kısmının deccâlin zuhûrunu reddettiği yönünde bilgiler bulunmakla birlikte Mu'tezile'nin çoğunluğunun bunu kabul ettiği söylenebilir. Nitekim Ebû Ali el-Cübbâî'nin deccâlin göstereceği söylenen olağan üstü olayların hile ve şa'beze kabilinden olgular olduğunu (İbn Kesîr, I, 120), Kādî Abdülcebbâr'ın bu olağan üstü olayların ancak teklifin sonlandığı kıyamet anında gerçekleşebileceğini söylemesi (*el-Muġnî*, XVI, 432) onların deccâlin zuhûrunu ilkesel olarak kabul ettiklerine işaret etmektedir. Kezâ ünlü Mu'tezilî müfessir Zemahşerî tefsirinde Ehl-i sünnet'e yakın görüş serdeder (*el-Keşşâf*, II, 79). Hâricîler'in deccâl konusundaki tavrı belirgin olmamakla birlikte reddettikleri yönünde rivayetler bulunmaktadır (Kurtubî, III, 1282; İbn Kesîr, I, 120). Hz. Ali kanalıyla gelen rivayetleri esas alan Şiî kelâmcılar ise söz konusu haberlerde yer aldığı üzere kıyamete yakın deccâlin ortaya çıkacağını ve Hz. Îsâ tarafından öldürüleceğini benimsemektedirler (Feyz-i Kâşânî, I, 424; II, 805).

Deccâl konusunu sem'iyyât çerçevesinde ele alan başta Sünnî âlimler olmak üzere İslâm âlimlerinin çoğunluğu, meselenin İslâmî konular içinde yer aldığını savunarak deccâlin varlığını kabul etmişler, deccâl hakkındaki rivayetler arasında zâhirde çelişkiler olsa da bunların telif edilebileceğini savunmuşlardır. Söz gelimi Temîm ed-Dârî rivayetiyle çelişen İbn Sayyâd rivayeti de bu bağlamda değerlendirilerek, İbn Sayyâd'ın kıyamet öncesi

çıkacak olan deccâl değil, insanlık tarihi boyunca çeşitli dönemlerde çıkacak deccâllerden biri olduğu söylenmiştir (Ali el-Kārî, IX, 433). Kezâ deccâlin zuhûr edeceği yer hakkında hadislerde zikredilen farklı yerlerin, nihayetinde doğuya işaret ettiği ifade edilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, XIII, 79). Ebû Ali el-Cübbâî, Tahâvî ve İbn Hazm gibi deccâlin zuhûrunu kabul eden bazı âlimlerin konu hakkındaki itirazları daha ziyâde deccâlin göstereceği iddia edilen olağan üstü olayların mümkün olmadığı yönünde şekillenmiştir (İbn Kesîr, I, 120; İbn Hazm, II, 118).

Deccâl hakkındaki hadislerin birbiriyle çelişik bilgiler içerdiği ve bir kısmının isnad açısından zayıf olduğu iddiasıyla müteahhirîn döneminden itibaren deccâl hakkındaki haberleri te'vil eden bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Müteahhirîn dönemi kelâmcılarından Teftâzânî, söz konusu rivayetlerin isnadına itiraz etmemekle beraber, mânalarının te'vil edilebileceğini söyleyerek, deccâlin zuhûru ile şer ve fesadın yaygınlaşmasının kastedildiğini belirtmektedir (*Şerḥu'l-Maḳāṣıd,* V, 317). Böylelikle deccâli belirli bir şahısla özdeşleştirmek yerine bir sembol olarak gören te'vilci anlayış ortaya çıkmıştır. Nitekim Teftâzânî'nin yaklaşımını takdir eden Şeltût, onun bu hususta te'vil kapısını açtığını söylemektedir (*el-Fetâvâ,* s. 78). Bu anlayışı takip eden ve sayıları giderek artan Muhammed Abduh, Mahmûd Şeltût ve Said Nursi gibi bazı son dönem âlimleri deccâlin belli bir şahıs değil, her dönemde şerri, bozgunculuğu, küfrü ve bâtılı temsil eden bir prototip olduğunu söylemişlerdir. Hz. Nûh'tan itibaren bütün peygamberlerin ümmetlerini deccâl fitnesine karşı uyarmaları ve rivayetlerde otuz kadar deccâlin çıkacağının bildirilmesi de onların bu bakış açısını desteklemektedir. Bu gibi âlimler her devirde deccâl olarak isimlendirilen yalancı ve aldatıcıların bulunabileceğini, bu tür haberlerle onların yalan ve aldatmalarına karşı ümmetin uyanık olmasının amaçlandığını ifade etmişlerdir. Böylelikle deccâli farklı akım ve anlayışlar olarak yorumlayan pek çok görüş ortaya çıkmıştır. Söz gelimi Yahudilikle deccâl arasında muhtemelen bağlantı kuran ilk müellif olan Ebû Bekir el-Âcurrî'ye (*eş-Şerîʿa,* s. 381) benzer bir tavır takınan Reşîd Rızâ deccâlin yahudilerin fitnesi olduğunu söyler (*Tefsîrü'l-Menâr,* IX, 498-499). Muhammed Abduh deccâl inancını İslâm'a karşı uydurulmuş bütün yalan ve kötülüklerin sembolü olarak kabul ederken (*a.g.e.,* III, 317), Kâmil Miras da benzer kanaati benimsemiş gözükmektedir (*Tecrid Tercemesi,* IX, 184). "İslâm'ın deccâli" ve "büyük deccâl" şeklinde iki deccâl olduğunu söyleyen Said Nursi, İslâm'ın deccâlinin Süfyân(î) olduğunu söylerken büyük deccâlin bolşevizm (komünizm) olduğunu îmâ eder (*Şuâlar,* s. 568-584; *Mektubat,* s. 57-58). Deccâlin zuhûrunu yeryüzünde fesadın yaygınlaşması olarak gören Muhammed el-Behî bunu da materyalizmle özdeşleştirir (*Reʾyü'd-dîn,* III, 70). Ömer Rıza Doğrul deccâlin Hıristiyanlık akîdelerinin yaygınlaşması olarak görülebileceğini söylerken (*Tanrı Buyruğu,* s. 351), Saîd Eyyûb'a göre siyonist yahudilerdir (*ʿAḳīdetü'l-mesîḥi'd-deccâl,* tür.yer.). Muhammed Esed deccâlin hadislerde tek gözlü nitelendirilmesinden hareketle deccâli, insanın mânevî yönünü ihmal edip sadece maddî yönüne odaklanan tek yönlü materyalist Batı medeniyetine benzetir (*The Road to Makkah,* s. 293-295). René Guénon'a (Abdülvâhid Yahyâ) göre ise deccâl, bir birey şeklinde tezahür etsin ya da etmesin, hakiki "geleneğin" tam zıddı olan, ona alternatif olarak oluşturulan "sahte (karşı)-gelenek" ve "tersine mâneviyât"tır (*Niceliğin Egemenliği,* s. 335-344). Muhammed Selâme Cebr ise deccâlin şeytan olduğunu söyler (*Eşrâṭü's-sâʿa,* s. 34).

Süreç içerisinde konu hakkındaki rivayetlerdeki problemlerden hareketle deccâli kötülüğün sembolü olarak gören te'vilci anlayışı daha da ileri götürerek deccâl fikrini bütünüyle reddeden görüşler de ileri sürülmüştür. Söz gelimi Temîm ed-Dârî rivayetini müslümanların itikadını bozmak için uydurulmuş bir haber olarak değerlendiren Mahmûd Ebû Reyye deccâl inancını bütünüyle reddetmiştir (*Eḍvâʾ ʿale's-sünneti'l-Muḥammediyye,* s. 155-158, 211-212). Çağdaş müelliflerden Abdülkerîm el-Hatîb deccâl inancını sert ifadelerle reddeder (*el-Mehdî el-muntaẓar,* s. 112). Benzer şekilde konuya pozitivizm ve rasyonalizmin penceresinden bakan M. Ferîd Vecdî, Ahmed Emîn, Hasan Hanefî gibi müellifler de bu rivayetlerin İsrâiliyat ve hakikati olmayan hurafe türünden olduğunu iddia ederek deccâli bütünüyle reddetmektedirler (*DM,* VIII, 795; *Fecrü'l-İslâm,* s. 158-159; *Mine'l-ʿaḳīde ile'ṣ-ṣevre,* IV, 533, 536).

Bu yönüyle konu hakkında literatürde, klasik dönemden itibaren baskın bir biçimde mevcut olan deccâli belirli bir şahısla özdeşleştiren anlayışın yanında, deccâlin belirli bir kişi değil de şerri temsil eden bir sembol olduğu yönünde özellikle modern dönemlerde gelişen anlayış ve deccâli bütünüyle reddeden anlayış şeklinde üç yaklaşım olduğu görülmektedir.

Deccâl, diğer kıyamet alâmetleri gibi akaid ve kelâm âlimlerinin çoğunluğu tarafından benimsenen bir inançtır. Ancak Kur'an'da geçmemesi ve dayandığı rivayetlerin âhâd, bazılarının ise isnad açısından zayıf oluşu, bu rivayetlerin bazılarının birbirileriyle uzlaştırılamayacak derecede çelişkiler içermesi hasebiyle deccâlin belirli bir kişi olmaktan ziyâde insanlığın çeşitli dönemlerinde küfrü ve bozgunculuğu temsil eden şahıslar, akımlar vb. şeklinde anlaşılması da mümkündür. Nitekim klasik dönemden günümüze deccâl hakkındaki haberleri te'vil ederek bu şekilde bir anlayışı kabul eden İslâm âlimleri de bulunmaktadır. Haddizatında deccâl hakkındaki haberlerin ana gayesi müminleri fitnelere karşı uyarmaktır. Deccâli kıyamet öncesi zuhûr edecek belirli bir şahıs olarak kabul etmekten ziyâde, küfrü ve bozgunculuğu yayan her türlü anlayışı ve temsilcilerini deccâl zihniyetinin bir mümessili kabul ederek teyakkuzda olmak bu gayenin gerçekleşmesinde daha fazla etkili olacaktır. Bu yönüyle deccâl inancı zarûrât-ı dîniyye kapsamında olmayıp, deccâlin belirli bir şahıs olduğunu kabul etmemek küfrü gerektiren bir sonuç doğurmaz. Böyle bir anlayış en fazla hata ve bid'ate nisbet edilebilir. Çünkü Ehl-i sünnet'in genel kabulüne göre sübût ve delâleti veya bunlardan biri zannî olan bir habere dayanan inançların inkârı küfrü gerektirmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer almayan deccâl meselesi, literatürde hadis kitaplarının Fiten ve Melâhim bölümleri ile kıyamet alâmetlerini konu edinen eserlerin ilgili kısımlarında yer almakta, ayrıca müstakil araştırmalara konu olmaktadır. Müstakil araştırmaya konu olanlara örnek olarak Seffârînî'nin *el-Mesîḥu'd-deccâl ve es-*

Hz. Îsâ'nın deccâli öldürmesini tasvir eden bir minyatür (*Terceme-i Cifrü'l-câmiʿ,* İÜ Ktp., TY, nr. 6624, vr. 98b)

rârü's-sâʿa'sı (Kahire, ts. [Mektebetü't-türâsi'l-İslâmî]; Beyrut 1407/1987), İbn Kesîr'in *el-Mesîḥu'd-deccâl menbaʿu'l-küfr ve'ḍ-ḍalâl ve yenbûʿu'l-fiten ve'l-evcâl*'i (Kahire 1416/1996), Cemmâîlî'nin *Aḫbârü'd-deccâl*'i (Tanta 1413/1993), Saîd Eyyûb'un *el-Mesîḥu'd-deccâl*'i (Kahire 1406/1985; eser *ʿAḳīdetü'l-mesîḥi'd-deccâl* [Beyrut 1423/2002] başlığıyla da yayımlanmıştır), Muhammed Ali el-Bârr'ın *el-Mesîḥu'l-muntaẓar ve teʿâlîmü't-Talmûd*'u (Cidde 1408/1987), Abdüllatif Âşûr'un *el-Mesîḥu'd-deccâl ḥaḳīḳatün lâ ḫayâl*'i (Kahire 1409/1988), Muhammed Abdurrahman Avad'ın *Mesîḥu'ḍ-ḍalâle*'si (Kahire 1410/1989), Ukkâşe Abdülmennân et-Tayyibî'nin *Âḫirü'l-maḳāl fi'l-mesîḥi'd-deccâl*'i (Kahire, ts. [Dârü'l-i'tisâm]), Tüveycirî'nin *İḳāmetü'l-burhân fi'r-red ʿalâ men enkere ḫurûce'l-mehdî ve'd-deccâl ve nüzûle'l-mesîḥ fî âḫiri'z-zamân* (Riyad 1405), Nâsırüddin el-Elbânî'nin *Kıṣṣatü'l-mesîḥi'd-deccâl*'i (Ammân 1396, 1421), Asrar Âlem'in *Deccâl*'i (Yeni Delhi 2001), Ahsen el-Kîlânî'nin *el-Fitnetü'd-deccâliyye*'si (Diyûbend 1431/2010), Muhammed Halîl Herrâs'ın *Faṣlü'l-maḳāl fî nüzûli ʿÎsâ ve ḳatlihi'd-deccâl*'i (Kahire 1413/1993), Laban Kaptein'in *Eindtjid en Antichrist (ad-Daǧǧāl) in de Islam: Eschatologie bij Aḥmed Bīcān (died ca. 1466)* (Leiden 1997; eser yine müellif tarafından *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam: Ahmed Bijan's Eschatology Revisited* başlığıyla İngilizce olarak da neşredilmiştir [Asch 2011]), Arif Arslan'ın *Kıyametin Üç Büyük Habercisi: Deccâl, Mehdi ve Mesih*'i (İstanbul 2015) gösterilebilir. Ayrıca XX. yüzyılın son on yılında Arap dünyasında deccâl hakkında neşredilen eserler üzerinde bir inceleme yapan Roberto Tottoli bu konudaki literatürün son örneklerini derlemiştir (bk. "*Ḥadīṯs* and Traditions...", s. 55-75).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 4, 7, 240, 242; II, 22, 93, 149, 154, 166, 349, 372, 446, 449; III, 224, 345, 367; IV, 6; V, 89, 213, 364, 396, 434-435; VI, 75, 181-182; 412-413, 455-456; Ebû Hanîfe, *el-Fıḳhü'l-ekber*, Haydarâbâd 1342, s. 13; Tahâvî, *Metnü'l-ʿAḳīdeti'ṭ-Ṭaḥâviyye*, Beyrut 1416/1995, s. 31; Eş'arî, *el-İbâne* (Fevkıyye), II, 31; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Ḳur'ân* (nşr. Ertuğrul Boynukalın), İstanbul 2006, V, 267; Âcurrî, *eş-Şerîʿa* (nşr. M. Hâmid el-Fıkī), Beyrut 1403/1983, s. 372-379, 381; Bâkıllânî, *el-Beyân* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1958, s. 104-105; Kādî Abdülcebbâr, *el-Muġnî*, XVI, 432; Lâlekâî, *Şerḥu uṣûli iʿtiḳādi Ehli's-sünne ve'l-cemâʿa* (nşr. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gāmidî), Riyad 1416/1995, I, 178; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 343; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), II, 118; Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Uṣûlü'd-dîn* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, s. 244; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, II, 79; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Teẕkire fî aḥvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âḫire* (nşr. Sâdık b. Muhammed b. İbrâhim), Riyad 1425, III, 1282-1287; İbn Kesîr, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 66-135; Teftâzânî, *Şerḥu'l-Maḳāṣıd* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1419/1998, V, 317; İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), XIII, 79-94, 272-278; *Tecrid Tercemesi*, IX, 184; Süyûtî, *el-Ḥâvî li'l-fetâvî*, Beyrut 1403/1983, II, 89-90; Ali el-Kārî, *Mirḳātü'l-mefâtîḥ* (nşr. Sıdkī M. Cemîl el-Attâr), Beyrut 1414/1994, XI, 365-437; Feyz-i Kâşânî, *ʿİlmü'l-yaḳīn*, Kum 1358 hş./1400, I, 424; II, 804-805; Berzencî, *el-İşâʿa li-eşrâṭi's-sâʿa* (nşr. Muvaffak Fevzî el-Cebr), Dımaşk 1416/1995, s. 188-217; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1429/2008, LII, 406-469; Sıddîk Hasan Han, *el-İẕâʿa limâ kâne ve mâ yekûnü beyne yedeyi's-sâʿa* (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1421/2000, s. 188-196; Hüseyin el-Cisr, *el-Ḥuṣûnü'l-Ḥamîdiyye*, Kahire 1351/1932, s. 136; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, III, 317; IX, 489-499; Mahmûd Ebû Reyye, *Eḍvâ' ʿale's-sünneti'l-Muḥammediyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 155-158, 211-212; Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), s. 158-159; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul 1959, s. 250; Ferîd Vecdî, *DM*, VIII, 788-800; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1980, s. 351; Abdülkerîm el-Hatîb, *el-Mehdî el-muntaẓar ve men yentaẓırûnehû*, Beyrut 1980, s. 112; Muhammed el-Behî, *Re'yü'd-dîn beyne's-sâ'il ve'l-mücîb*, Kahire 1400/1980, III, 70; M. Selâme Cebr, *Eşrâṭü's-sâʿa ve esrârühâ*, Küveyt 1403/1982, s. 34; Hasan Hanefî, *Mine'l-ʿaḳīde ile'ṣ-ṣevre*, Kahire, ts. (Mektebetü Medbûlî), IV, 529-533, 536; L. Kaptein, *Apocalypse and the Antichrist Dajjal in Islam: Ahmed Bijan's Eschatology Revisited*, Asch 1997, s. 81-141; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Kahire 1421/2001, s. 78; Saîd Eyyûb, *ʿAḳīdetü'l-mesîḥi'd-deccâl fi'l-edyân*, Beyrut 1423/2002; R. Guénon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri* (trc. Mahmut Kanık), İstanbul 2004, s. 335-344; Muhammad Asad, *The Road to Makkah*, New Delhi 2004, s. 293-295; Said Nursî, *Şuâlar*, İstanbul 2014, s. 568-584; a.mlf., *Mektubat*, İstanbul 2014, s. 57-58; R. Tottoli, "*Ḥadīṯs* and Traditions in Some Recent Books upon the Daǧǧāl (Antichrist)", *OM*, new series: XXI/1 (2002), s. 55-75; A. J. Wensinck – Carra de Vaux, "Deccal", *İA*, III, 504-506; A. Abel, "al-Dadjdjāl", *EI²* (İng.), II, 76-77; Hamid Algar, "Dajjāl", *EIr.*, VI, 603-606; David Cook, "Dajjāl", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2012, fas. 2, s. 105-106.

İLYAS ÇELEBİ

DECCÂL
(دجال)

Hadis ilminde cerh ifade eden bir terim.

Sözlükte "çok yalan söyleyen, göz boyayan, sahtekâr" anlamına gelir. Hz. Peygamber, kendinden sonra ortaya çıkacak yalancı peygamberlerden söz ederken onlar hakkında "deccâl, kezzâb" tabirlerini kullanmıştır (Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84). Hadis uydurmayı meslek haline getiren yalancı râvileri ifade etmek için **cerh ve ta'dîl*** ilminde deccâl kelimesi kullanılmıştır. Cerh lafızlarını en ağırından en hafifine doğru altı dereceye ayıran hadis tenkitçilerinden İbn Ebû Hâtim, Hatîb el-Bağdâdî, İbnü's-Salâh, Zehebî ve Zeynüddin el-Irâkî'ye göre deccâl terimi birinci derecede, İbn Hacer el-Askalânî ve Sehâvî'ye göre ise ikinci derecede ağır cerh lafızlarındandır. Buna göre deccâl olarak nitelendirilen kimsenin rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde kullanılmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "deccâl" md.; Buhârî, "Fiten", 25; Müslim, "Fiten", 84; Hatîb, *el-Kifâye*, Medine, ts., s. 23; İbnü's-Salâh, *ʿUlûmü'l-ḥadîṯ*, Kahire, ts., s. 59; Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl*, I, 4; Irâkī, *Şerḥu'l-Elfiye*, Beyrut, ts., II, 10-11; İbn Hacer, *Şerḥu Nuḫbeti'l-fiker*, Kahire 1989, s. 65; Sehâvî, *Fetḥu'l-muġîṯ*, I, 370; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, I, 346.

EMİN AŞIKKUTLU

DECEI, Aurel
(1905-1976)

Osmanlılar hakkında yayınları olan Romanyalı tarihçi.

15 Nisan 1905'te bir noterin oğlu olarak Transilvanya'nın Gura Rîului kasabasında dünyaya geldi. Orta öğrenimini, henüz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde olan Sibiu (Hermannstadt), Blaj ve Alba-Iulia'da (Gyula Fehérvár) yaptı. Bu dönemde Macarca, Almanca ve Latince öğrendi. 1923-1927 yılları arasında Cluj Üniversitesi'nde okurken Transilvanya, I. Dünya Savaşı'nın arkasından yeni sınırlarına kavuşan Romanya'ya geçmiş bulunuyordu. Üniversiteyi bitirdikten sonra elde ettiği burslarla 1928-1930 arasında Roma'da, 1932'de İstanbul'da, 1933'te de Berlin'de çalışmalar yaptı. Daha sonra Paris'e giderek École Nationale des Langues Orientales Vivantes'ta Türkçe, Farsça, Arapça, Ermenice derslerine devam etti ve 1935'te buradan da diploma aldı. Romanya'ya döndüğünde Cluj'da Transilvanya Millî Arşivi'nde çalışmaya başladı ve bu arada doktora tezini tamamladı. 1936'da Cluj Üniversitesi'nde takdim edilen ve çok başarılı bulunan "Ermeni kaynaklarına göre IX-XIII. yüzyıllarda Rumenler" konusu üzerine hazırladığı tez kısa bir süre sonra basılmıştır ("Românii din veacul al IX-lea pânâ in al XIII-lea in lumina isvoarelor armeneşti", *Anuarul Ins-*